

STANISŁAW BERGER, ALINA DOBRZAŃSKA,
BARBARA KOWRYGO, ZOFIA MAŁECKA

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego — Akademia Rolnicza w Warszawie

ZMIANY W STRUKTURZE SPOŻYCIA PODSTAWOWYCH ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH W WIEJSKICH RODZINACH W LATACH 1973—1974

Podstawowym źródłem informacji o poziomie i strukturze spożycia żywności przez ludność rolniczą są wyniki badań Instytutu Ekonomiki Rolnej oraz Głównego Urzędu Statystycznego.

W niniejszym opracowaniu pragniemy ograniczyć się do oceny sposobu żywienia rodzin wiejskich w oparciu o materiały GUS, jakimi są badania budżetów gospodarstw domowych. W badaniach tych zastosowano reprezentacyjną metodę analizy statystycznej, która umożliwia wnioskowanie o całej zbiorowości generalnej gospodarstw domowych w Polsce na podstawie wylosowanej z niej próbki.

W 1973 r. zostały radykalnie zmienione i rozszerzone badania budżetów rodzinnych, którymi objęto gospodarstwa domowe podstawowych grup ludności kraju, tj.:

- gospodarstwa domowe utrzymujące się głównie z pracy najemnej w gospodarce uspołecznionej (pracownicze),
- gospodarstwa domowe utrzymujące się z pracy w gospodarce uspołecznionej i nieuspołecznionej oraz z pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym (robotniczo-chłopskie),
- gospodarstwa domowe utrzymujące się głównie z pracy w użytkowym indywidualnym gospodarstwie rolnym (chłopskie),
- gospodarstwa domowe utrzymujące się głównie z emerytur i rent — bez użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych (emerytów i rencistów).

W badaniach naszych do grupy gospodarstw wiejskich zaliczono gospodarstwa domowe chłopskie i robotniczo-chłopskie na podstawie zarysowującej się prawidłowości dotyczącej zbliżonej struktury spożycia żywności.

W gospodarstwach tych generalnie biorąc wyższy udział w spożyciu niż w gospodarstwach pracowniczych jest produktów takich jak: mleko i przetwory, jaja, tłuszcze (bez masła), ziemniaki, warzywa strączkowe, przetwory zbożowe. Natomiast jest mniejsze spożycie ryb, masła, owoców i przetworów.

W analizie spożycia podstawowych artykułów żywnościowych uwzględniono lata 1973 i 1974.

Punktem wyjścia oceny sposobu żywienia w badanych gospodarstwach były dane o spożyciu artykułów żywnościowych w jednostkach naturalnych na 1 osobę rocznie we wszystkich typach gospodarstw domowych z uwzględnieniem podziału według kryterium dochodowości i wielkości gospodarstw.

Na podstawie tych danych obliczono średni poziom spożycia żywności na 1 osobę dla całej reprezentacji gospodarstw domowych oraz dla gospodarstw wiejskich przy zastosowaniu metody tzw. średniej ważonej:

$$\bar{x}_1 = \frac{\sum_{i=1}^4 x_i \cdot n_i}{N}; \quad \bar{x}_2 = \frac{\sum_{i=1}^2 x_i \cdot n_i}{N}$$

gdzie:

- \bar{x}_1 — średnie spożycie żywności w kg na 1 osobę rocznie dla całej reprezentacji danej grupy gospodarstw,
- \bar{x}_2 — średnie spożycie żywności w rodzinach rolniczych na 1 osobę rocznie,
- x_i — średnie spożycie żywności w kg na 1 osobę rocznie w poszczególnych grupach gospodarstw,
- n_i — liczba osób uczestnicząca w badaniach budżetów domowych w poszczególnych grupach gospodarstw,
- N — ogólna liczba osób biorąca udział w badaniach budżetów rodzinnych w Polsce w czterech grupach gospodarstw domowych.

W omawianym okresie prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny badania spożycia żywności w gospodarstwach domowych obejmowały 63 pozycje artykułów. Z uwagi na cel zamierzonej analizy dokonano zgrupowania wielkości ilościowego spożycia w 13 grupach produktów żywnościowych zgodnie ze wskaźnikami przeliczeniowymi dla produktów zamiennych [5].

W dalszej kolejności dokonano przeliczenia spożycia artykułów żywnościowych bogatych w białko w równowartości mięsa, artykułów węglowodanowych w równowartości cukru, a artykułów tłuszczowych w 100% tłuszczu według wskaźników przeliczeniowych dla grup artykułów zamiennych [3].

Opisany sposób agregowania doprowadził do pogrupowania produktów żywnościowych w dość jednorodne wewnętrznie grupy, będące podstawą oceny poziomu i struktury spożycia artykułów żywnościowych wyrażonych w jednostkach naturalnych.

Kolejny punkt odniesienia oceny spożycia artykułów żywnościowych stanowiły wyliczone w IŻCz-SGGW-AR w Warszawie średnioważone

normy żywienia dla warunków demograficznych Polski 1973 r. z uwzględnieniem elementów różnicujących spożycie (wiek, płeć, uciążliwość pracy) jak również ekonomicznych poziomów A, B, C, D zaproponowanych w „Normach żywienia dla 18 grup ludności” przez Szczygła i wsp. [7].

Poziom A przedstawiający rację pokarmową o stosunkowo najniższym koszcie i najmniejszym reńbie bezpieczeństwa został przez nas pominięty, skoncentrowano się natomiast na poziomach B, C, D, przedstawiających odpowiednio wyżywienie dostateczne o umiarkowanym koszcie, wyżywienie pełnowartościowe o średniowysokim koszcie oraz wyżywienie docelowe.

Przy obliczaniu normy średnioważonej oparto się na metodzie zastosowanej w tego typu wyliczeniach przez Rakowską [4] i Życkiego [8] oraz wzorze:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^{18} x_i \cdot n_i}{N}$$

gdzie: \bar{x} — średnioważona norma spożycia na 1 osobę na 1 dzień, x_i — dzienna norma cząstkowa w grupach ludności, N — ogólna liczba ludności kraju, n_i — liczba osób w grupach.

Ogólne informacje o badanych gospodarstwach domowych

Tabela 1

Wybrane dane o gospodarstwach domowych robotniczo-chłopskich i chłopskich w latach 1973—1974

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe			
	robotniczo-chłopskie		chłopskie	
	1973	1974	1973	1974
Liczba badanych gospodarstw	1 456	1 470	1 616	1 607
Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym	4,63	4,63	3,57	3,54
Przeciętna liczba jednostek konsumpcyjnych w gospodarstwie domowym	3,79	3,78	2,98	2,98
Przychody ogółem	16 142	18 136	17 277	18 758
Rozchody ogółem	14 588	17 266	14 782	17 728
Wydatki na żywność	6 835	7 541	7 671	8 354
Udział artykułów żywnościowych w rozchodach konsumpcyjnych w gospodarstwach domowych	46,8	43,7	51,9	47,1

W analizowanych dwóch latach liczba gospodarstw domowych uwzględniona w badaniach budżetów rodzinnych wykazała niewielkie zmiany, to samo dotyczy przeciętnej liczby osób w gospodarstwie oraz liczby jednostek konsumpcyjnych.

Największe zmiany nastąpiły w zakresie wysokości uzyskiwanych dochodów i ich rozchodowania. Udział wydatków na żywność w gospodarstwach robotniczo-chłopskich w rozchodach ogółem zmniejszył się o 3,1% przy czym w wartościach bezwzględnych zaznaczył się wzrost wydatków o 706 zł rocznie na 1 osobę. Analogiczne tendencje wystąpiły w grupie gospodarstw chłopskich, przy czym zaznaczył się szybszy spadek wydatków na żywność wynoszący 4,8% [6].

Spożycie artykułów żywnościowych w rodzinach wiejskich a średnie spożycie krajowe

Jak wynika z danych tabeli 2 gospodarstwa domowe powiązane z rolnictwem są nastawione w znacznej mierze na spożycie artykułów żywnościowych wytwarzanych we własnym zakresie.

W związku z tym gospodarstwa te spożywają generalnie więcej niż wynika z przeciętnego krajowego spożycia tłuszczów zwierzęcych, mleka i przetworów, jaj, ziemniaków i przetworów zbożowych.

Na uwagę zasługuje bardzo wysokie spożycie tłuszczów zwierzęcych, przekraczające średnie spożycie krajowe w obu analizowanych latach o ponad 35%.

Najniższą procentową wartością charakteryzuje się spożycie ryb, kształtujące się średnio o ok. 32% poniżej krajowego spożycia. W tym samym okresie najwyższe tempo wzrostu osiągnęło spożycie owoców i przetworów o 14,6%, masła o 12%, mleka i przetworów, strączkowych o 10% oraz mięsa o 7,5%.

Umiarkowanie wzrosło spożycie cukru i wyrobów cukierniczych o 3,5%, ryb i przetworów o 2,8%, tłuszczów roślinnych o 2,5% oraz jaj o 1,7%.

Tendencje spadkowe charakteryzowały spożycie warzyw i przetworów o 6,9%, tłuszczów zwierzęcych o 4,6%, oraz ziemniaków i produktów zbożowych odpowiednio o 2,7 i 2%.

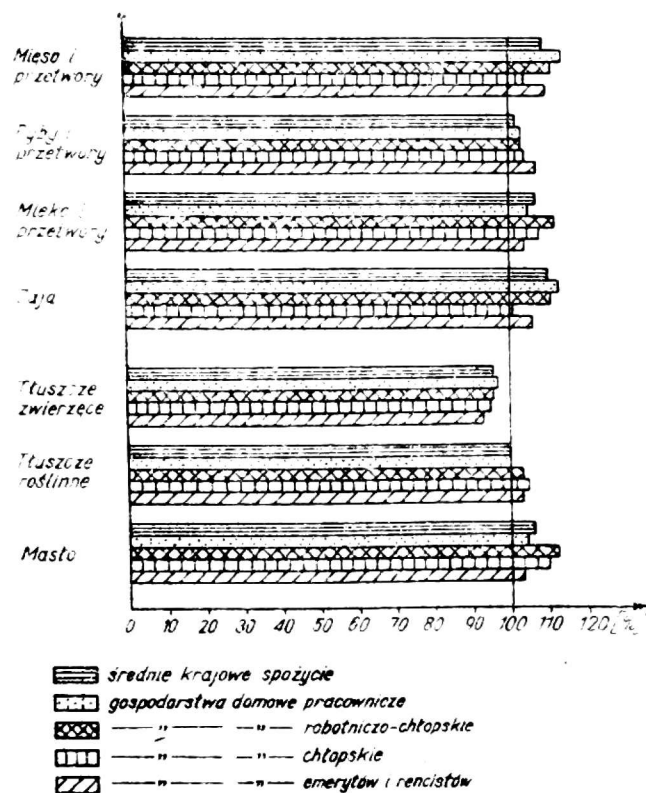
Ilustrację graficzną omówionych zmian w spożyciu artykułów żywnościowych stanowią rysunki 1 i 2.

Reasumując podkreśla się, że w żywieniu rodzin robotniczo-chłopskich i chłopskich bardzo istotną rolę odgrywa użytkowane gospodarstwo rolne, a procentowy udział samozaopatrzenia w spożyciu poszczególnych artykułów żywnościowych przedstawiają dane tabeli 3.

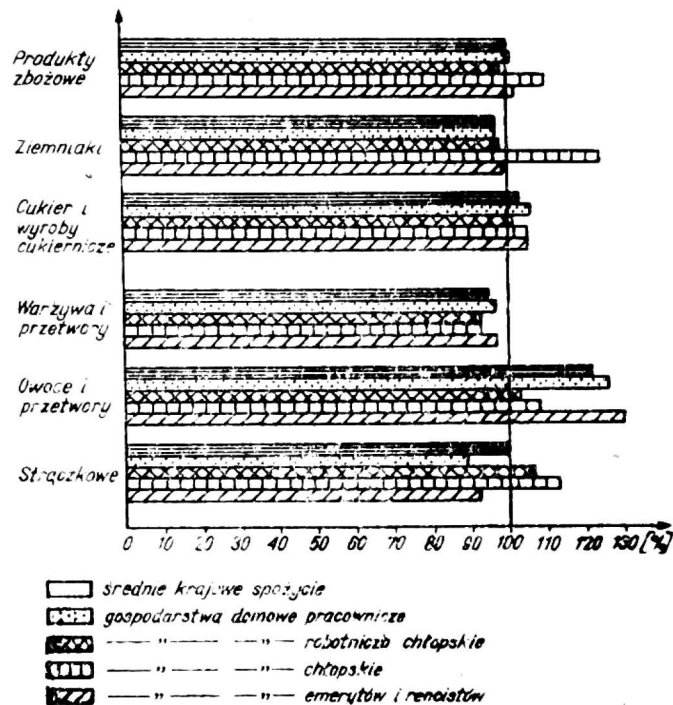
Tabela 2

Porównanie spożycia podstawowych artykułów żywnościowych w kg na 1 osobę w gospodarstwach domowych rodzin wiejskich ze średnim spożyciem krajowym w 1973 i 1974 r.

Artykuły żywnościowe w kg	Spożycie w rodzinach						Średnie spożycie w rodzinach wiejskich		Średnie spożycie krajowe w/g budżetów rodzinnych		Stosunek spożycia w rodzinach rolniczych do średniego spożycia krajowego w %		Wskaźnik zmian spożycia w gosp. rolniczych w %	
	robotniczo-chłopskich			chłopskich			1973	1974	1973	1974	1973	1974	1974	1973
	1974	1973	1974	1973	1974	1973								
							1974	1973	1974					
Mięso i przetwory	45,6	50,7	53,1	55,2	49,1	52,8	54,1	59,3	90,7	89,0	107,5			
Ryby i przetwory	3,4	3,5	3,6	3,7	3,5	3,6	5,2	5,3	67,4	67,9	102,8			
Mleko i przetwory (bez masła)	255,4	287,0	328,5	355,6	289,4	318,5	245,6	263,3	117,8	121,0	110,0			
Jaja	10,1	11,2	12,6	12,7	11,7	11,9	9,3	10,3	125,8	115,5	101,7			
Tłuszcze zwierzęce	9,7	9,3	12,1	11,5	10,8	10,3	7,9	7,6	136,7	135,5	95,4			
Tłuszcze roślinne	4,0	4,1	4,0	4,2	4,0	4,1	5,1	5,1	78,4	80,4	102,5			
Masło	5,0	5,6	5,0	5,5	5,0	5,6	6,2	6,6	80,6	84,8	112,0			
Produkty zbożowe	116,6	114,6	130,9	128,0	123,3	120,8	104,1	104,5	118,4	115,6	98,0			
Ziemniaki	169,3	165,9	142,2	175,8	175,2	170,5	142,8	138,5	122,7	123,1	97,3			
Cukier i wyroby cukiernicze	30,4	31,0	33,1	34,9	31,7	32,8	30,4	31,4	104,3	104,5	103,5			
Warzywa i przetwory	55,8	52,0	63,1	58,6	59,1	55,0	56,0	53,4	105,5	103,0	93,1			
Owoce i przetwory	25,7	26,6	29,4	31,9	25,3	29,0	28,1	34,4	90,0	84,3	114,6			
Strączkowe	1,7	1,8	2,3	2,6	2,0	2,2	1,3	1,3	153,8	169,2	110,0			

Rys. 1. Zmiany w spożyciu artykułów białkowych i tłuszczowych na 1 osobę w gospodarstwach domowych wg grup społeczno-zawodowych w 1974 r. (1973 r. = 100%)

Rys. 2. Zmiany w spożyciu artykułów węglowodanowych, owoców i warzyw oraz strączkowych na 1 osobę w gospodarstwach domowych wg grup społeczno-zawodowych w 1974 r. (1973 r. = 100%)

Tabela 3

Udział samozaopatrzenia w poszczególnych grupach artykułów żywnościowych w 1974 r.

Grupy artykułów	Gospodarstwa domowe	
	robotniczo-chłopskie	chłopskie
% spożycia poszczególnych grup artykułów ogółem		
Przetwory zbożowe i pieczywo	21,6	31,7
Ziemniaki	95,2	98,7
Strączkowe	87,5	93,2
Warzywa, grzyby i przetwory	70,1	82,2
Owoce i przetwory	52,6	67,7
Mięso, podroby i przetwory	42,7	58,1
Masło	47,9	58,9
Tłuszcze jadalne (bez masła)	21,5	30,6
Jaja	96,3	98,8
Mleko i przetwory	82,9	92,4

Zródło: Spożycie artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1974 r., GUS, Warszawa 1976 r. str. 19.

Spożycie takich produktów jak ziemniaki, jaja, mleko i jego przetwory oraz warzywa strączkowe pokrywa się w ok. 90% przez samozaopatrzenie.

Jak wynika z obliczeń GUS ogólna wartość artykułów żywnościowych pobranych z własnego gospodarstwa rolnego (na 1 osobę) jest w gospodarstwach chłopskich o około 38% wyższa niż w gospodarstwach robotniczo-chłopskich [6].

Ocena ilościowego spożycia artykułów żywnościowych w świetle postulowanych norm wyżywienia

W celu ustalenia w jakim stopniu ilości spożywanych artykułów żywnościowych odpowiadają teoretycznemu zapotrzebowaniu dokonano porównania omawianego spożycia z postulowanymi normami na poziomie ekonomicznym B, C i D. W świetle powyższego przeprowadzono ocenę spożycia oddzielnie w grupach artykułów białkowych, tłuszczowych, węglowodanowych oraz owocowo-warzywnych.

Jak wynika z danych reprezentowanych w tabeli 4 stwierdzono w latach 1973 i 74 ogólną ilościową poprawę w spożyciu podstawowych artykułów żywnościowych, niemniej nie wszystkie zarysowujące się tendencje należy uznać za prawidłowe.

W grupie artykułów o przewadze białka zwierzęcego (obliczonych w równowartości mięsa) mimo osiągnięcia poziomu spożycia na pograniczu normy „C” zauważono jednakże dysproporcje w wewnętrznej strukturze tej grupy. Zostały one głównie spowodowane zbyt niskim w stosunku do postulowanych norm spożyciem ryb i przetworów, a jednocześnie za wysokim mięsa i jego przetworów. W sumie osiągnięty poziom spożycia artykułów tej grupy (obliczono w równowartości mięsa) wyniósł w 1974 r. 116,1 kg przekraczając poziom normy B = 100,4 kg o 15,6%, natomiast w stosunku do poziomu C = 116,6 kg i D = 134,5 kg był odpowiednio niższy o 0,4% i 13,7%.

W grupie artykułów o przewadze tłuszczów łączne spożycie w drugim analizowanym roku wyniosło 17,5 kg (w przeliczeniu na tłuszcz 100%), co zapewniło pokrycie normy B = 19,9 kg w 87,9%; C = 19,1 kg w 91,6%, D = 19,4 kg w 90,2%.

Jednocześnie w strukturze spożywanego tłuszczu wykazano zbyt niskie spożycie masła (odpowiednio w stosunku do poziomu norm B i D o 47,7% i 61,1%), przy jednoczesnym nadmiarze spożycia innych tłuszczów (26,3—71,4%). Mimo jeszcze niekorzystnej struktury spożywanego tłuszczu należy podkreślić, że w badanym okresie nastąpił wzrost spożycia masła, przy równoczesnym obniżeniu tłuszczów zwierzęcych.

Tabela 4

Porównanie rocznego spożycia podstawowych artykułów żywnościowych na 1 osobę w gospodarstwach domowych ludności wiejskiej ze średnioważonymi normami żywienia

Wyszczególnienie	Spożycie w rodzinach rolniczych w kg		Postulowane spożycie w/g poziomu norm				Spożycie w rodzinach wiejskich w odniesieniu do poziomów postulowanych norm.				
	1973	1974	B	C	D	1974					
						B = 100	C = 100	D = 100	B = 100	C = 100	D = 100
Mięso i przetwory	49,1	52,8	42,0	44,5	48,0	116,9	110,3	102,3	125,7	118,6	110,0
Ryby i przetwory	3,5	3,6	8,0	11,4	13,7	43,7	30,7	25,5	45,0	31,6	26,3
Mleko i przetwory (bez masła)	289,4	318,5	280,4	327,0	380,6	103,2	88,5	76,0	113,6	97,4	83,7
Jaja	11,7	11,9	8,3	11,7	15,7	141,0	100,0	74,5	143,4	101,7	75,8
Tłuszcze zwierzęce i roślinne	14,8	14,4	11,4	9,9	8,4	129,8	149,5	176,2	126,3	145,4	171,4
Masło	5,0	5,6	10,7	12,5	14,4	46,7	40,0	34,7	52,3	44,8	38,9
Produkty zbożowe	123,3	120,8	156,0	125,4	121,4	79,0	98,3	101,6	77,4	96,3	99,5
Ziemiaki	175,2	170,5	172,1	156,7	140,3	101,8	111,8	124,9	99,0	108,8	121,5
Cukier i wyroby cukiernicze	31,7	32,8	24,2	25,3	27,0	131,0	125,3	117,4	135,5	129,6	121,5
Warzywa i przetwory	59,1	55,0	189,9	197,4	205,8	31,1	29,9	28,7	29,0	27,9	26,7
Owoce i przetwory	25,3	29,0	30,8	43,5	54,2	82,1	58,2	46,7	94,2	66,7	53,5
Strączkowe	2,0	2,2	3,3	2,6	1,6	60,6	76,9	125,0	66,6	84,6	137,5

W grupie artykułów o przewadze węglowodanów, łączne spożycie wynosiło 169,3 kg (w równowartości cukru), zapewniając pokrycie normy B, C, D odpowiednio w 88%, 103,6% i 107%.

Największe dysproporcje cechowało spożycie cukru i wyrobów cukierniczych, wyrażające się przekroczeniem wszystkich trzech poziomów B o 35,5%; C o 29,6% oraz D o 21,5%. Spożycie pozostałych produktów tej grupy jak ziemniaków oscyloowało wokół poziomu B; produktów zbożowych kształtowało się poniżej omawianych trzech poziomów od 22,6 do 0,5%, natomiast spożycie warzyw strączkowych przekroczyło poziom normy D o 37,5%.

W spożyciu artykułów grupy owocowo-warzywnej wykazano poważny niedobór w porównaniu z normami. Niski poziom spożycia warzyw i przetworów — 55,0 kg wystąpił w 1974 r. zapewniając jedynie 29% pokrycia normy B.

Korzystniej przedstawia się sytuacja w spożyciu owoców i przetworów, wyrażająca się wzrostem spożycia na 1 osobę o 3,7 kg produktów tej grupy, co pozwoliło na pokrycie poziomu normy B w 94,2%, niedobór w stosunku do norm C i D wyniósł 33,3 oraz 46,5%.

Uzupełnieniem przeprowadzonej analizy jest porównanie rocznego spożycia podstawowych artykułów żywnościowych w 1974 r. w badanych dwóch typach gospodarstw domowych z poziomem normy B = 100%.

Tabela 5

Wyszczególnienie	Porównanie spożycia na 1 osobę z poziomem postulowanej normy B = 100 w gosp. domowych	
	robotniczo- chłopskich	chłopskich
	w procentach	
Mięso i przetwory	120,7	131,4
Ryby i przetwory	43,7	46,2
Mleko i przetwory (bez masła)	102,3	126,8
Jaja	134,9	153,0
Tłuszcze zwierzęce i roślinne	117,5	137,7
Masło	52,3	51,4
Produkty zbożowe	73,5	82,0
Ziemniaki	96,4	102,1
Cukier i wyroby cukiernicze	128,1	144,2
Warzywa i przetwory	27,4	30,9
Owoce i przetwory	88,7	103,6
Strączkowe	54,5	78,9

Konkludując, w przeprowadzonej analizie poziomu i struktury spożycia w latach 1973 i 74 starano się wykazać zmiany w tym spożyciu na przestrzeni krótkiego — 2-letniego okresu czasu.

Należy przypuszczać, że praca ta może być materiałem wyjściowym i stanowić przesłanki dla dalszej racjonalizacji żywienia ludności wiejskiej.

LITERATURA

1. Budżety gospodarstw domowych w 1973 r., Seria: Statystyka Polski nr 35, GUS, Warszawa 1974.
2. Budżety gospodarstw domowych w 1974 r., Seria: Statystyka Polski nr 35, GUS, Warszawa 1975.
3. Łoś J.: Wstęp do polityki żywnościowej PWE, Warszawa 1964.
4. Rakowska M.: Ocena postulowanych zmian w spożyciu w świetle wiedzy o racjonalnym żywieniu, Zeszyty Ekonomiki Rolnej i Planowania nr 16. Komisja Planowania przy R.M., Warszawa 1958.
5. Spożycie artykułów żywnościowych w latach 1966—1970 Seria: Studia i Prace statystyczne nr 45, GUS, Warszawa 1972.
6. Spożycie artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1974 r., GUS, Warszawa 1976.
7. Szczygieł A., Siczko J., Nowicka L. — Normy wyżywienia dla osiemnastu grup ludności — PZWL, Warszawa 1970.
8. Życki W.: Spożycie podstawowych składników żywnościowych na 1 mieszkańca w Polsce w 1964 r. a fizjologiczne normy żywienia. Temat Analityczny nr 8 MPSiS, Warszawa 1966 r.